

העברת עציצים ואגרטלים ממקום למקום בשבת

בהעברת עציצים ואגרטלים בשבת ממקום למקום יש לתת את הדעת לשאלה אם יש בפעולה זו חשש לאחד מן האיסורים הבאים:
א. קוצר. ב. נוטע. ג. יניקת הנוף. ד. מוקצה. ה. השתמשות באילן.

א-ב. איסור קוצר ונוטע

למדנו במשנה במסכת שבת (צה, א):

'התולש מעציץ נקוב - חייב, ושאינו נקוב - פטור.'

פרש"י: 'התולש מעציץ נקוב חייב - דהוי כמחובר, דיונק מן הקרקע על ידי הנקב, שמריח לחלוחית הקרקע ואפילו הנקב בדופנו.'

מבואר מן הדברים, שתלישה (תולדת קוצר) **בעציץ נקוב** אסורה מהתורה, ו**בעציץ שאינו נקוב** אסורה מדרבנן, גזירה שמא יתלוש מעציץ נקוב. וכך פסק השו"ע (שלו, ז) ובמשנ"ב שם (ס"ק מב).

כאשר עציץ נקוב מונח על דבר שחוצץ לחלוטין בינו לבין הקרקע כגון מגש מתכת, נחשב אף הוא לעציץ שאינו נקוב. לכן אסור להעביר עציץ נקוב המונח על קרקע ולהניחו ע"ג מגש מתכת, מפני שפעולה זו עוקרת את העציץ ממקום גידולו, גם כשאין שורשים של העציץ שיצאו מהעציץ לקרקע. **הטעם** מבואר בלשון רש"י הנ"ל 'שמריח לחלוחית הקרקע', והעברת העציץ עוצרת יניקה זו (והוא קוצר מהתורה). כמו כן, להעביר עציץ נקוב המונח על מגש מתכת לקרקע - אסור מהתורה משום נוטע (תולדת זורע).

עציץ שאינו נקוב אינו נחשב למחובר לקרקע כנ"ל. ולכן אין איסור תולש בהנחתו על מגש מתכת.

עציץ עץ או חרס

בגמ' מנחות (פד, ב) מובאות ברייתות העוסקות בנושא מצוות הבאת ביכורים. יש להקדים ולציין כי כאשר ישנו חיוב גמור של הבאת ביכורים - המביא אותם קורא פרשת מקרא ביכורים כמו שכתוב בפרשת כי תבוא. לעומת זאת, כאשר החיוב הוא מדרבנן או שיש סיבה אחרת שבעבורה אמירת הפסוקים תיראה כאילו אינו דובר אמת, מביא ביכורים אך אינו קורא. הגמרא מציגה סתירה בין שתי ברייתות:

תני חדא: שבגג (דבר שנזרע על הגג) ושבחורבה **שבעציץ ושבספינה** - מביא וקורא, ותניא אידך: מביא ואינו קורא.

הגמ' מתרצת את הסתירה :

עציץ אעציץ לא קשיא: כאן בנקובה, כאן בשאינו נקובה, ספינה אספינה לא קשיא: כאן בספינה של עץ, כאן בספינה של חרס.

מכאן למד רש"י בגיטין (ז, ב ד"ה יעפר'), שספינה של חרס שזרעו בה, אע"פ שאינה נקובה נחשבת לנקובה. התוס' (שם ד"ה יעציץ') כתבו על היחס בין הברייתא שעוסקת בעציץ לבין הברייתא שדיברה דווקא על ספינה :

פ' בקונטרס... ונראה דראיתו... (מביא את הגמ' הנ"ל) ומדלא משני בספינה כאן בנקובה כו' מכלל דשל חרס אפי' אינה נקובה היא כנקובה ואתא לאשמועינן חדוש אחר בספינה שאינו בעציץ... ונראה לר"ת להפך דשל חרס בעי נקיבה ושל עץ לא בעי נקובה שהוא מתלחלח יותר מן החרס.

כלומר, מכך שהגמ' בתרוץ השני לא תרצה שהחילוק הוא בין נקוב לשאינו נקוב אלא בין חרס לעץ, משמע שביחס לאחד החומרים האלה לפחות אין הדין משתנה בין אם הוא נקוב או לא, משום שבכל מקרה נחשב לנקוב. רש"י למד שחידוש זה נאמר בנוגע לחרס, משום שהיניקה מתקיימת גם דרך החרס. אולם, התוס' עצמם בסוף הדיבור הנ"ל מביאים את סברת ר"ת שהיא הפוכה, ומבוססת על אופיו של העץ שהעציץ יונק דרכו, משום שהוא סופח לחות יותר מן החרס.

היוצא מהנ"ל שנחלקו הראשונים במשמעות הגמ' איזה חומר נחשב לנקוב למרות שאינו נקוב. לדעת רש"י דווקא חרס, ואילו לדעת ר"ת דווקא עץ. לכל אחת מן הדעות יוצא שהחומר השני צריך להיות דווקא נקוב כדי להיחשב מחובר לקרקע.

השו"ע (שלו, ח) כתב וז"ל: יעציץ אפילו אינו נקוב, יש להיזהר מלטלו ולהניחו על גבי יתדות או איפכא (נחשב לעקירתו ועיין לקמן) בין שהוא של עץ בין של חרס.

והסביר הגר"א שהשו"ע חשש גם לפירוש רש"י וגם לפירוש ר"ת, ולכן כתב שגם עץ וגם חרס נחשבים לנקובים לחומרא. כ"כ גם בביאור הלכה (שלו, ד"ה 'אפילו').

לפי זה, עציץ חרס או עץ שאינו נקוב או עציץ נקוב המונח על מגש חרס או עץ דינו כעציץ נקוב ואין להרימו מהקרקע או מהמגש על גבי חומר אחר החוצץ מהקרקע, כגון מתכת.

בימינו התחדשו חומרים שונים, ודנו הפוסקים האם הם נחשבים לנקובים או שלא.

- א. **עציץ פלאסטיק** - דעת הרב קרליץ¹ וכך צידד שבט הלוי² וכך כתב הרב קארפ³ שפלאסטיק קשיח נחשב לחוצץ. לעומת זאת, דעת הרב אלישיב⁴ שיש להחמיר, כיון שאין אנו יודעים למה לדמות חומר זה.
- ב. **מגש זכוכית** - דינו כמתכת ונחשב לחוצץ.⁵
- ג. **ריצוף הבית - דעת החזו"א**: בהלכות שביעית (כב, א) כתב שעציץ נקוב שעומד על רצפה של אבנים אינו יונק מן הארץ. **ובשבט הלוי** (ו, קסז) כתב שדיבר בעניין זה עם החזו"א, וכוונתו הייתה לרצפת אבנים ממש ולא לרצפה רגילה שלנו, שבה יש לומר שיש יניקה ואסור.⁶ **מאיידך, הרב זילבר**⁷ כתב שהחזו"א מודה בעציץ של זרעים שעומד על קרקע שלנו. ויש שאמרו שבמרצפות עם בטון כמו שעושים בימינו וודאי שאין יניקה כלל.
- דעת הרב אלישיב** שהרצפות בטלות לקרקע ולכן אינן חוצצות.⁸ גם **הרב אויערבאך** החמיר בזה מספק.⁹
- דעת **הרב עובדיה** (חזו"ע שבת ד עמ' עא) שהמרצפת נחשבת לחציצה. וכך כתבו גם **האור לציון** (ח"ב כו, ט) **והברית עולם**.¹⁰
- ד. **רצפת עץ, שולחן עץ** - כתב בספר 'ברית עולם' (קוצר טו) שרצפה העשויה מעץ נחשבת לחוצצת, כיון שכל מה שהחמירו בעציץ עץ דווקא שהעציץ עשוי מעץ ולא הרצפה. ולפי זה י"ל שגם שולחן עץ ואולי אפילו מגש עץ שהעציץ מונח עליו נחשב למפסיק.
- ה. **רצפת פי וי סי** - כתב הרב אלישיב שנחשב לחוצץ.¹¹

1. אורחות שבת יח הע' לב.
 2. ח"ו קסז.
 3. הלכות שבת בשבת לה, יד (ח"ג עמ' ל).
 4. אורחות שבת יט הע' לג.
 5. ברית עולם הקוצר טו, אורחות שבת יח הע' לא. קובץ מבית לוי ניסן תשנ"ד עמ נג.
 6. הטעם כיון שרצפה שלנו עשויה מתערובת אבן ועפר.
 7. הובא בחזו"ע ד עמ' עא מתוך הערות שכתב לספר קצות השבת עמ' קטו.
 8. שלמי יהודה פ"ג הע' סד. וכתבו משמו במקום אחר **שמעיקר הדין המרצפות הוי הפסק ורק לחומרא מחמירים בזה**. (הלכות שבת בשבת ח"ג עמ' לב)
 9. שו"ת מנחת שלמה חלק א סימן מא. וטעמו שייתכן שעציץ על הרצפה נחשב כמו אדמה המונחת על סלע שבוודאי שייך בה איסור זורע וקוצר עיי"ש ונשאר בצ"ע. ולמעשה החמיר, כך נראה פשוט דבריו בשולחן שלמה (שלו, ח) שדן על מרפסת בקומה שנייה, ומשמע משם שבקומה ראשונה החמיר במרצפות הבית.
 10. לרב בנימין זילבר (מלאכת קוצר טו-טז).
 11. שבות יצחק שמיטה יד, ד. וכתב זאת לעניין שמיטה ונראה שהוא הדין לשבת.

הרמת העציץ מהקרקע לאוויר או להפך

בגמ' בשבת (פא, ב) איתא:

גופא, אמר ריש לקיש: צרור שעלו בו עשבים - מותר לקנח בה, והתולש ממנה בשבת - חייב חטאת. אמר רב פפי: שמע מינה מדריש לקיש, האי פרפיסא (=עציץ נקוב שזרעו בו - רש"י) - שרי לטלטולי. מתקיף לה רב כהנא: אם אמרו לצורך, יאמרו שלא לצורך?
- אמר אביי: פרפיסא, הואיל ואתא לידן לימא ביה מילתא; היה מונח על גבי קרקע והניחו על גבי יתדות - מיחייב משום תולש, היה מונח על גבי יתדות והניחו על גבי קרקע - חייב משום נוטע.

נחלקו הראשונים בהסבר הגמ' - האם איסור הרמת עציץ נקוב מהקרקע לאוויר אסור מהתורה או מדברי חכמים. רש"י כתב:

'חייב משום תולש - דאינו נהנה שוב מריח הקרקע. ולי נראה דהאי חייב לאו דווקא, אלא אסור משום דדמי לתולש, דאי חייב ממש קאמר, לצורך היכי שרי רבנן איסור כרת וסקילה משום קינוח, ודומה לו במסכת סנהדרין (פב, א): הבא על הכותית חייב משום נשג"ז, דלאו מדאורייתא היא, אלא מדרבנן'.

מבואר שלדעת רש"י איסור הרמת עציץ נקוב מהקרקע לאוויר אסור מדרבנן בלבד. והטעם לכך, שהרי בגמ' ריש לקיש התיר להרים צרור שעלו בו עשבים לצורך קינוח בית הכסא, ואם האיסור מהתורה - כיצד התירו חז"ל איסור תורה משום כבוד הבריות? מכאן מוכח שהאיסור אינו אלא מדרבנן.

לעומת זאת, כתב הרמב"ם:¹² 'גבשושית של עפר שעלו בה עשבים - הגביהה מעל הארץ והניחה על גבי יתדות חייב משום תולש'. וכתב ב"י (שלו) שהוא הדין לעציץ נקוב. מבואר שלדעת הרמב"ם האיסור מהתורה וכפשט הגמ'. בשאלה כיצד יתרץ הרמב"ם את קושיית רש"י - עיין בהערה.¹³

השו"ע (שלו, ח) כתב: 'עציץ אפילו אינו נקוב, יש להיזהר מלטלו ולהניחו על גבי יתדות או איפכא בין שהוא של עץ בין של חרס'.

נחלקו האחרונים בשאלה כדעת מי פסק השו"ע:

¹². פרק ח הלכה ד.

¹³. כתב הרב המגיד וז"ל ואפשר שדעת רבינו ז"ל היא שההיתר הוא כשהצרור מונח על גבי יתדות ונסמך על מה שהזכיר פרק ט' היה לפניו צרור וכו'. ואף על פי שלא נזכר שם צרור שעלו בו עשבים כיון שמונח על גבי יתדות אין איסור מחמת עשבים: ומבואר על פי המ"מ שלדעת הרמב"ם מה שהתיר ר"ל לקנח בצרור בשבת הכוונה דווקא בצרור תלוש המונח על גבי יתדות. ולכן הרמב"ם השמיט מימרא זאת וכלל אותה בהיתר כללי של הרמת צרור תלוש. ועיין לקמן הערה 15.

דעת **הביאור הלכה** (ד"ה 'אפילו אינו') שהשו"ע פסק כדעת רש"י, שהאיסור הוא מדרבנן. **הבאו"ה הוכיח את שיטתו** מכך שבסימן שיב סעיף ג פסק השו"ע שצורר שעלו בו עשבים מותר לקנח בו בשעת עשיית צרכים, ומשמע שמותר להגביהו מהארץ. ובוודאי שאין מתירים איסור תורה משום כבוד הבריות.

לעומת זאת, **הרב עובדיה** (חזו"ע ד, עמ' סט-ע) כתב שמרן סובר כדעת הרמב"ם, ואת קושיית הבאו"ה תירץ באופנים שונים, ועיין בהערה.¹⁴

נפקא מינה בין ההסברים: לדעת הרב עובדיה אסור להגביה גם עציץ שאינו נקוב גזירה אטו הרמת עציץ נקוב האסור מהתורה. ואילו לדעת הבאו"ה הרמת עציץ נקוב אסורה מדרבנן בלבד, ואין לגזור כלל בהרמת עציץ שאינו נקוב.¹⁵ נפ"מ נוספת תהיה בעציץ התלוי באוויר - האם מותר להעבירו לשולחן? לדעת הרמב"ם צריך להיות מותר, שהרי הוא נחשב כתלוש, ואילו לדעת רש"י יש בכך לפחות איסור דרבנן ואולי אף דאורייתא, שכן הוא נחשב כיונק מן הקרקע גם בעודו באוויר, כל עוד אין חציצה גמורה בינו לבין הקרקע.

קומה שנייה - כתב **בשולחן שלמה** (שלו, ח) שעציץ הנמצא על מרפסת נחשב לתלוש ואינו יונק. לעומת זאת, בשו"ת שבט הלוי הנ"ל החמיר להחשיבו כמחובר, וכן כתב בשלמי יהודה פ"ג הע' סד בשם החזו"א והרב אלישיב. ולדעת המקלים לעיל במרוצף וודאי שיש להקל.

הרמת עציץ לזמן קצר וגרירתו על הרצפה

כתב **בתהלה לדוד** (ס"ק ו) שאם נוטל העציץ מן הקרקע ומניחו מיד על גבי קרקע מותר. אבל האחרונים הקשו עליו מדברי **המאירי** (שבת פא, ב) שכתב: 'עציץ נקוב

14. כדי לתרץ את קושיית הבאו"ה הנ"ל הביא שתי אפשרויות: א) האור זרוע כתב בהסבר אחד שפרפיסא הנמצאת ע"ג קרקע מחוברת ביותר, לכן אם הניחו על יתידות חייב משום תולש אף אם יחזיר מיד. לעומת זאת, עשבים שעלו בצרור לא מחוברים כל כך ולכן רק כשלא החזירים חייב. אפשר לומר בדעת הרמב"ם שאף הוא מחלק כך. ב) מרכבת המשנה כתב בדעת הרמב"ם שדווקא כשהגביה עציץ ע"ג יתידות על מנת שיהיה מונח כן יום או יומיים, שמבטל היניקה מהקרקע - חייב, אבל אם מגביה העציץ לפי שעה אין בו משום תולש. לכאורה, יש מקום להעיר שבבית יוסף (שיב, ג) לגבי צרור שעלו בו עשבים הביא את המ"מ שהסביר בדעת הרמב"ם שצורר שעלו בו עשבים מותר לקנח בו הכוונה דווקא בצרור שמונח על יתידות (תלוש) ולא הביא את החילוקים הנ"ל ונראה בפשטות דלא סבירא ליה חילוקים אלה, וממילא כשפסק שצורר שעלו בו עשבים מותר לקנח בו פסק כדעת רש"י וכהבנת הבאו"ה.

15. באו"ה ד"ה 'אפילו' הביא אפשרות (שדחה אותה לבסוף) להסביר את דברי השו"ע שכתב שאסור להגביה עציץ שאינו נקוב מהטעם הבא: השו"ע סובר שאסור להגביה מהארץ לאוויר מהתורה כדעת הרמב"ם ולכן גם בעציץ שאינו נקוב אסור גזירה אטו דאורייתא. ולמסקנה כתב שדעת השו"ע כדעת רש"י. אכן, לכאורה במצבים שאף לדעת רש"י יש איסור תורה, כגון הרמת עציץ נקוב מהקרקע ע"ג מגש מתכת, היה מקום לגזור איסור דרבנן אטו איסור תורה. אולם, כיון שלא מצאתי שום פוסק שכתב כך, צריך לומר שלמסקנת הבאו"ה שהסביר את מרן כדעת רש"י אין גזורים גזרות אטו דאורייתא. ובאמת לא מצאנו מקור לגזירה זו. וגם לשיטת הרב עובדיה שנקט למעשה שיש גזירה זו צ"ע מה המקור לכך.

המונח על הקרקע אסור לטלטלו שהרי יונק הוא מן הארץ, אא"כ היה מונח על גבי יתדות שאינו יונק מן הארץ. משמע מדבריו שהגבהה ממקום למקום לעולם אסורה. עם זאת, כתב הרב עובדיה (חזו"ע שבת ד, עמ' ע) בעניין זה: 'ועכ"פ אם אינו מגביהו מן הקרקע, אלא גורר אותו מן הקרקע לקרקע אחר, נראה שאין כאן בית מיחוש. ובפרט בזמננו שרוב ככל בתי העיר מרוצפים ברצפה, שפיר דמי להקל כדברי התהלה לדוד הנ"ל.

הרב אלישיב התיר גרירה על רצפת הבית¹⁶ וכן בחוט שני¹⁷ ובאורחות שבת¹⁸ התירו גרירת העציץ אפי' מונח על קרקע. בדעת רש"י - עיין הערה¹⁹.

ג. יניקת הנוף (ענפי העציץ)

כתב המשנה למלך (בכורים ב, ט) והובא באג"ט (קוצר ג), שהנוף היוצא מחוץ לעציץ נחשב ליונק מהאוויר.²⁰ מסיבה זו אסור להרים אף עציץ שאינו נקוב כשהנוף יוצא מחוץ לעציץ. אבל בחזו"ע (ד עמ' סז-ח) הביא שהבית דוד והרב טל אורות כתבו לחלק בין טומאה לשבת, ועוד כתב שכל לימוד המחמירים הוא דווקא לפירוש רש"י והר"ש, אבל לדעת הרמב"ם אין ראייה ונשאר בצ"ע.

בפסקי תשובות (שלו הע' 118) כתב בשם שו"ת משנת יוסף שאף לדעת החזו"א אין לחשוש ליניקת נוף ברצפות שלנו. וכך דעת הרב וואזנר.²¹ אולם, הרב אלישיב²² החמיר גם בזה.

16. הלכות שבת בשבת ח"ג עמ' לב. לדעתו, המאירי אסר גרירת עציץ ולכן על אדמה אסור לגרור, אבל ברצפות הבית יש להקל בזה.

17. בחוט השני (שביעית א, ו) כתב לגבי גרירת עציץ בשבת - שגם לדעת הרמב"ם מותרת גרירת העציץ. והסביר את החילוק בין מגביה שאסור לגרירה, שבגרירה אינו נחשב לעוקר דאין כאן החלשת היניקה בעצם אלא שינוי מקום היניקה מחמת הזזת העציץ ממקום למקום, מ"מ אפשרות היניקה של העציץ מקרקע עולם קיימת כמו שהיה קודם לכן.

18. פ"ח, כב.

19. כתב רש"י (גבי שביעית ונראה דה"ה לשבת, אך יש לעיין) שעציץ הנמצא בבית על הרצפה (ולא בחצר) מותר להגביהו ולהעבירו למקום אחר למרות שמפסיק יניקתו, כיון שעושה כן לזמן מועט ועדיין יכול לחיות מהלחות ששאב תחילה מהארץ. וכ"ש שמותר לגרור את העציץ על הארץ בקרקע הבית.

20. ולמדו זאת מהמשנה בעוקצין גבי טומאה, וכן דעת כף החיים (נא) והביא כן בשם החיי אדם.

21. בקובץ מבית לוי ניסן תשנ"ד עמ' נג כתבו משמו שלמעשה אין צריך לשים הפרדה בין הענף לרצפה. (הדברים נאמרו לעניין שמיטה ונראה שהוא הדין לשבת). אמנם, בשו"ת ישבט הלוי (ח"ז קפג, א) בתשובה לשואל שהציג את הצדדים להיתר במקרה זה ענה: 'מסתברים דבריו, אבל עדיין צריך ראייה'.

22. שלמי יהודה שם.

ד. מוקצה

השו"ע בסימן שלו סעיף ח' מתייחס להעברת עציץ ממקום למקום מצד איסור קוצר ונוטע, ואינו מזכיר בעיה של מוקצה. אמנם, בשער הציון שם (לח) כתב וז"ל: 'ואף לענין טלטול מפקפק קצת בפרי מגדים עיין שם'.

בהבנת הפמ"ג נחלקו אחרונים: הפמ"ג דיבר על טלטול כלי חרס עם עפר ובשמים. **באורחות שבת** (יט הע' קפג) הסביר שחשש להשתמשות באילן גם בענפים רכים כדעת הט"ז,²³ אך כיון שהכרעת המשנ"ב ס"ק טו כהכרעת הא"ר שבעשב רך אין השתמשות באילן, א"כ ממילא העציץ צריך להיות מותר בטלטול. גם בצמח עם גזע קשה שלדעת המשנ"ב העציץ מוקצה, יש לומר שאין זה אלא כשאינו עומד לטלטול, אבל אם עומד לטלטול - מותר. אבל **בפס"ת** (סי' שלו הע' 123) למד שהפמ"ג אסר את טלטול העציץ בגלל העפר שנמצא בו ואפילו הוא עומד לטלטול ואפילו בעשבים רכים.²⁴

בש"כ (כו, ב) כתב: 'עציץ, אפילו שאינו נקוב - מוקצה הוא ואסור לטלטלו'. עם זאת, בהערה (ו) ציין שנחלקו בדבר האחרונים. דעת התהילה לדוד (שלו, ו) **וקצות השולחן** (בדה"ש ס"ק ה) **שמותו** בטלטול, אך **בכלכלת השבת** הכריע לאסור. אולם, הוסיף שלכאורה י"ל דכיון דהוי נוי הבית יהיה מותר בטלטול, ובכל זאת גם **רש"י החמיר בזה מספק**.²⁵ אף **הרב אלישיב** כתב שיש מחלוקת בדבר ויש להחמיר.²⁶ לעומת זאת, בספר **ברית עולם**²⁷ כתב שעציץ אינו מוקצה, וכך פסק **האורחות שבת**.²⁸ כך גם **דעת הרב עובדיה**,²⁹ שאם הופסקה יניקתו מע"ש, כגון שמונח על השולחן וגם הכינו לטלטול לפני השבת - מותר לטלטלו.

ה. השתמשות באילן

במשנה בעירובין פרק עשירי (צט, ב) נאמר:

'אילן שהיה מיסד על הארץ, אם אין נופו גבוה מן הארץ שלשה טפחים - מטלטלים תחתיו. שרשיו גבוהים מן הארץ שלשה טפחים - לא ישב עליהן'.

ופרש"י: 'דכיון דגבוהין שלשה - כאילן חשיבי, ואין משתמשין באילן'.

23. שדעת הט"ז והב"ח שיש איסור השתמשות באילן גם בענפים רכים כמבאר לקמן הערה 30.

24. ומסתבר שכך הבין השש"כ המובא בהמשך.

25. כך הביא בספר שלמי יהודה פ"ג הע' סד **שהרב אויערבאך הורה שעציץ הוא מוקצה** בגלל ספקו של הפמ"ג שהובא בשעה"צ ולכן כתב שקשה להקל אע"פ שלא מובן הטעם בעציצים שלנו העומדים לנוי.

26. שלמי יהודה ג' הע' סד

27. קוצר טו. נכתב ע"י הרב בנימין יהושוע זילבר בעל שו"ת "אז נדברו".

28. יט, קמא.

29. חזו"ע שבת ד עמ עא בסופו.

בהמשך הגמ' מובאת ברייתא:

תנו רבנן: שרשי אילן שגבוהין מן הארץ שלשה טפחים. או שיש חלל תחתיהן שלשה טפחים, אף על פי שצידו אחד שוה לארץ הרי זה לא ישב עליהן, לפי שאין עולין באילן, ואין נתלין באילן, ואין נשענין באילן. ולא יעלה באילן מבעוד יום וישב שם כל היום כולו...

אף במשנה בביצה (לו, ב) נאמר: 'ואלו הן משום שבות: לא עולין באילן...! ובגמ' הסבירו: 'לא עולין באילן - גזרה שמא יתלוש'. מבואר שאסרו חז"ל להשתמש באילן בשבת משום גזירה שמא יתלוש, וכך פסק בשו"ע (שלו, א). מהמשנה הנ"ל בעירובין למדנו שכל חלק בעץ הגבוה מעל ג' טפחים אסור משום השתמשות באילן, וכך פסק המשנ"ב (שלו, יח ו-כו).

כתב באורחות חיים שהזזת ענפי האילן נחשבת לשימוש בו ואסורה. דבריו הובאו להלכה בבית יוסף³⁰ וכן הביאו הרמ"א (שלו, יג).

האם איסור השתמשות נאמר בעץ בלבד או גם בירק? כתב בהגהות אשר"י בשם אור זרוע:³¹ 'קנים הרכים דהוו כירק מותר להשתמש בהן אף על פי שהן מחוברים לקרקע דבירק לא הזכירו חכמים שבות'. והביאו הבית יוסף והרמ"א בהגהה (שלו, א).³² ומבואר שבקנים הרכים כירק וכן בירקות עצמם אין דין השתמשות באילן.

העולה מן הדברים לעניין העברת העציץ: בספר מנחת פיתים (שלו, ח) הסתפק האם בהזזת עציץ שאינו נקוב הגבוה ג' טפחים יש משום השתמשות באילן, ונשאר בצ"ע.³³ ומדברי שו"ת אז נדברו³⁴ נראה שאסר. לפי"ז יש להחמיר שלא להזיז כלל עציץ הגבוה ג' טפחים (24 ס"מ), שיש בו ענף קשיח. אולם, מסתימת הרבה אחרונים שהתירו במצבים שונים את העברת העציץ ולא חילקו בין העציצים נראה לכאורה שלא חששו להשתמשות באילן. ועדיין צ"ע.³⁵

³⁰ **בית יוסף** כתב שמקורו בגמ' בעירובין לד, ב. והוסיף שגם יתר הפוסקים שלא הזכירו זאת, מסכימים לדברי האורחות חיים. והטעם שלא הזכירו זאת מפני שהיה להם פשוט שמה שאמרה המשנה אין משמשין באילן הכוונה אילן לאפוקי ירק כדלהלן.

³¹ עירובין פרק 'בכל מערבין' (סי' ד) הובא בבית יוסף.

³² לעומת זאת, **הב"ח והט"ז** סוברים שמסתימת שאר הפוסקים מוכח שחולקים על האורחות חיים שהובא בהערה 30, ומסתבר שהלכה כמותם, ולפי זה גם בירק יש איסור השתמשות.

המשנ"ב פסק כרמ"א (שלו, יד וע"פ שעה"צ ס"ק ח)

³³ צדדי הספק - כיון שגזרו בעניינים שונים (כגון קצירה) על עציץ נקוב אטו אינו נקוב, דינו כעציץ נקוב שנחשב לאילן, ויהיה שייך בו איסור השתמשות. מצד שני עציץ שאינו נקוב אסור בהרמתו לאוויר רק מדרבנן, ואין איסור השתמשות דהוי גזירה לגזירה. ספק זה הובא בפס"ת שלו, א.

³⁴ א, טו.

³⁵ דוגמאות מאחרוני זמננו - הרב אויערבאך והרב אלישיב (שלמי יהודה הנ"ל) אסרו לטלטל עציץ עם צמחים בעפר, משום שחששו לאחרונים שהחמירו שעציץ נחשב למוקצה ולא חילקו בסוגי העציצים. הרב עובדיה (חזו"ע שבת ד עמ' עא-ב) כתב שעציץ נקוב שיש בו עצי בשמים

כיצד לנהוג למעשה (בתורת לימוד בלבד)

נראה שכאשר בבית רוצה להעביר עציץ נקוב ממקום למקום על הרצפה - סדר העדיפויות הוא כדלהלן:

א) יזיז ברגל (וכך ירוויח שלא יעבור על מוקצה ושבגריה אין איסור לדעת הרבה פוסקים).

ב) יגרור ביד.

ג) אם אי אפשר בדרכים הנ"ל, נראה שאפשר להקל להרימו ביד ולהניחו במקום אחר בבית, בצרוף הסברות הבאות: א. לדעת הבאו"ה איסור הרמת עציץ הוא מדרבנן בלבד כשאין ניתוק ליניקה. (והרב עובדיה חשש לאיסור תורה). ב. לדעת חלק מהפוסקים קרקע הבית חוצצת ואין חשש תלישה. ג. בתהילה לדוד (ס"ק ו) כתב והובא בחזו"ע שהרמת עציץ לזמן קצר מותרת.

אם העציץ נמצא על מגש מתכת או עציץ פלאסטיק אטום ורק הנוף יוצא מחוץ לעציץ יש הרבה פוסקים שפלסטיק נחשב לחוצץ, ועוד יש לצרף גם את הפוסקים שלדעתם גבי שבת לא אמרינן שהנוף יונק, ועוד את דעת הברכ"י שהובאה בפס"ת שברצפות שלנו גם המחמירים מודים להקל ביניקת הנוף. וכך דעת שבט הלוי.³⁶

העברה מהקרקע לשולחן או להפך - תלוי במחלוקת הפוסקים גבי רצפות. שאם נחשב לחציצה מותר, ואם לא אסור. ולאוסרים משום מוקצה אסור אא"כ יעשה טלטול מהצד לצורך דבר המותר, או טלטול בגופו.

להעביר מהשולחן לשולחן אחר - נראה להתיר בשעת הצורך לסמוך על הפוסקים שעציץ אינו מוקצה. ולגבי עקירה יש לצרף את המקלים ברצפות, ואת דעת רש"י שבהעברה לזמן קצר מותר. לדעת הרב עובדיה בהסבר מרן כשהעציץ באוויר הוא נחשב לתלוש ולכן אין בכך איסור כלל. אך לדעת הבאו"ה שדעת מרן כרש"י העברת העציץ באוויר מעל קרקע היא עקירה גמורה מהתורה.

עציץ מנוקב בגינה לתלותו באוויר - אסור לכו"ע להרימו. לדעת רש"י, וכך הסביר הבאו"ה את השו"ע - מדרבנן. לרמב"ם, וכך דעת הרב עובדיה בשו"ע - מדאורייתא.

שיחדו לטלטול מותר בטלטול ולא חילק בין קשה לרך, וגם התיר לגרור עציץ על גבי הקרקע (בפשטות לגרור ביד) ולא חילק בין סוגי העציצים.

עוד יש להקשות שהרי הגמ' לפרש"י אסרה הרמת עציץ שאינו נקוב מהקרקע לאוויר מדרבנן גזירה שמא יגביה עציץ נקוב, ותיפוק ליה שאסור משום משתמש באילן. ודוחק לומר שמדובר דווקא בירק או דבר קשה מתחת לג' טפחים.

³⁶ ח"ז קפג, א. בתשובה לשואל שהציג את הצדדים להיתר במקרה זה ענה: "מסתברים דבריו, אבל עדיין צריך ראייה." ובקובץ מבית לוי ניסן תשנ"ד עמ' נג כתבו משמו שלמעשה אין צריך לשים הפרדה בין הענף לרצפה. (הדברים נאמרו לעניין שמיטה ונראה שהוא הדין לשבת)

עציץ לא מנוקב ממתכת בגינה להגביהו באוויר - לדעת הרב עובדיה, שפסק כרמב"ם - אסור מדרבנן. ולדעת הבאו"ה, שפסק כרש"י - לכאורה מותר.

בכל הני"ל בעציץ שבו צמח קשה מעל ג' טפחים דעת היאז נדברוי לאסור משום שימוש באילן. אולם, מסתימת הפוסקים נראה להיתר. לאור זאת נראה שבהזזה בשינוי וודאי יש להתיר.

הזת אגרטל - אגרטל מותר להזיזו כיון שמיועד לטלטול, ואין בו עפר. ולכן לא שייך בו איסור מוקצה לכל הדעות כמבואר לעיל בעניין איסור מוקצה, וכך פסק הש"כ (כו, כה). איסור קוצר ונוטע לא שייך באגרטל, כיון שהפרחים המונחים בו תלושים לחלוטין, ואפילו אם יניחם על קרקע לא יצמחו, וכש"כ בהעברת אגרטל ואפילו של חרס.

נספח - זריעה וקצירה בעציץ שאינו נקוב

תלישה בעציץ שאינו נקוב - במשנה בפרק עשירי של מסכת שבת (צה, ב) מפורש שאסור לתלוש מעציץ שאינו נקוב מדרבנן. לעומת זאת, בגמרא בפרק ארבעה עשר (קז, ב) מובא:

'אמר אביי: האי מאן דתלש פיטרא מאונא דחצבא (רש"י - פטריות משפת הכלי) - מיחייב משום עוקר דבר מגידולו. מתיב רב אושעיא: התולש מעציץ נקוב - חייב, ושאינו נקוב - פטור. - התם לאו היינו רביתיה (דרך גידולו), הכא - היינו רביתיה!'

כלומר, עקירה מעציץ שאינו נקוב אסורה מדרבנן, כיון שאין דרך גידולו בכך, אבל תלישת פטריות שגדלו בצד הדלי, ששם מקום גידולם - עקירתם מהוה איסור תורה. בטור הזכיר בדין זה **יעשבים** שעלו על אוזן הדלי, ולא דווקא פטריות. ובהתאם לכך פסק גם השו"ע (שלו, ה), שהתולשם חייב.

הרא"ש (שו"ת הרא"ש ד, ב) נשאל לגבי דינו של כרם שניטע על ידי אדם שמילא את הגג באדמה - מה דינו בעניינים שונים, וכתב לגבי שבת:

וכן לענין שבת תנן בפ' המצניע (דף צה) התולש מעציץ נקוב חייב ושאינו נקוב פטור. וכן לענין טומאה והכשר חשוב נקוב כמחובר ושאינו נקוב כתלוש. משום דכתיב גבי טומאה על כל זרע זרוע אשר זרע כדרך שבני אדם מוציאים לזריעה ואין דרך לזרוע בעציץ שאינו נקוב בתלוש הילכך הוי כתלוש לכל מילי. אבל בנדון זה שמילא הגג עפר ונטע בו כרם שהוא דבר קבוע עדיף טפי מעציץ נקוב... גם דרך העולם לזרוע כך כדאיתא בפרק הבית והעליה (ק"ז, ב) וכן בית הבד שהוא בנוי בסלע וגנה אחת על גביו ונפחת הרי בעל הגנה יורד וזורע למטה עד שיעשה לבית בדו כיפין.

לאור דבריו, כתב הרב **אוייערבאך** (שולחן שלמה שלו, ה) שאפשר שבימינו כל תלישה מעציץ נקוב אסורה מהתורה, כיון שכיום רגילים לנטוע בו, דומיא דמה

שכתב בתשובת הרא"ש. אולם, דעת הרב עובדיה המובאת לקמן שגם כיום האיסור מדרבנן בלבד.

זריעה בעציץ שאינו נקוב - דעת החיי אדם (נשמ"א כלל יא, א) **ושביתת השבת** (זורע באר הרחבות ה), שהאיסור מהתורה. והטעם הוא שלעניין מלאכת זורע התרבו בתולדותיה כל מלאכה שמכוונת להצמיח, ואין הבדל מצד משמעות המלאכה בין הזורע בעציץ נקוב לבין שאינו נקוב. דומיא דהמשרה זרע פשתן במים שמבואר בגמ' זבחים (צד) שחייב.

דעת **האגלי טל** (מלאכת זורע ט) שפטור. טעמו הוא שכשם שהקצירה בעציץ זה אינה אסורה אלא מדרבנן, כך הזריעה בו אסורה מדרבנן בלבד. ושאני עציץ נקוב מהשורה זרע פשתן דחייב, משום שדרך להשריש זרע במים ואח"כ לזורעו באדמה, אבל בעציץ יש אפשרות לזורעו ישר באדמה, ולמה לזורעו בעציץ שאינו נקוב. וכך פסק **הרב עובדיה** (חזו"ע ד, עמ' עא).